

## سیاسهتا ئیرانی بهرامبهر کهنداقی عمره بی لسه دهمن رزا شاهن پهلهوی

1941 - 1926

هوزان سلیمان میرخان\*

پشکا میژوو، کولیزا زانستین مروّقیه تی، زانکۆیا دهۆک، ههریما کوردستانی – عیراق. (hazan.mirkhan@uod.ac)

تاریخ الاستلام: 2025/06 تاریخ القبول: 2025/08 تاریخ النشر: 2025/09 <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2025.13.3.1640>

### کورتیا فهکۆلینی:

گرنگیا فهکۆلینی لسه بابهنی (سیاسهتا ئیرانی بهرامبهر کهنداقی عمره بی لسه دهمن رزا شاهن پهلهوی 1926 - 1941) دزفریت فه بو گرنگیا کهنداقی عمره بی یی جیوستراتیژی د تهرایا ههفرکی و ململانا نیقدهولهتی د بهرن و نوکه دا، ژ وئ ژی جهی وئ یی جوگرافی کو گرنگی دایئ نهخاسمه کو دکهفته دهفرا رۆژهلاتا ناڤین، و شیانین وئ یین مهن بین نابووری کو ژ گرنگترین دهفرین ههبوونا پهترولی یه. ژ بهر کو ئیران هیزمه ل دهفرا رۆژهلاتا ناڤین بگشتی و کهنداقی عمره بی ب تابهتی، و شیانین وئ یین نابووری و لهشکری و مروّقی یین مهن، شیا به سهرکهفتیانه رۆلین جودا جودا ل کهنداقی ب گهریت، نهخاسمه د دهمن سالین 1926 تا 1941، کو دقئ دهمنی دا قوناغهکا نوی د پهیوندیدا بوو لگهل دهولمت و ئیگررتیین عمره بی ئهوین دکهفته سهر کهنداقی و ئیرانی پشته رزا شاهن پهلهوی دهستهلهات وهرگرتی، ئهف پهیوندیه دبهرنیاس بوون ب گریدایین میژووی یین ئیرانی لگهل کهنداقی عمره بی و پهیوندیه ههفسنوری دناڤهرا تیکچووی و هندمک جارن سروشتی دا. و ژ گرنگیا بابهنی، نارمانجا وی دکهفته لهور: دروستکرنا وینهیهکی دروستی کهنواری بو سیاسهتا ئیرانی بهرامبهر کهنداقی عمره بی د وی دهمنی میژوویی دا، کو ئیرانی ههولدا رۆلهکی ههریمی بگهریت ژبو بدستهتفهینانا بهرژومندیهن سیاسی و نابووری، دیسان داکو فهکۆلین بیته ژیدمک بوو خواندنا فی دهمنی میژوویی، و زانینا ئهجامان د بوواری سیاسی و نابووری دا ژ بهر کیمیا فهکۆلینان د قی بیافی دا ل زانکۆیین کوردستانی.

پهقیین سه رهکی: ئیران، کهنداقی عمره بی، رزا شاهن پهلهوی، بههرمین، ههر سئ گزیرتین عمره بی.

1926 ئ و بدویماهی هاتنا کمتنا فی بنهمالی لسال 1979 دا بکمت، دئ بینیت کو یا پره ژ رویدان و بوهرین کو ههژی هندئ نه کو دویچوونا وان و فهکۆلینین رژد لسه بهینه کرن، ژ بهر کو بابهنی ژ فی جوری تا رادهیهکی ژ لایئ نفیسهر و فهکۆلهرین کورد فه هاتینه پشتگو هه هاقین.

ئاریشا فهکۆلینی د کهفته د زانینا ئهگهرین گرنگیدانا ئیرانی ب دهفرا کهنداقی عمره بی، و کارتیکرنا سیاسهتا وئ لدهفری لسه دهمنی رزا شاهن پهلهوی، لهور فی بابهنی کومهکا پرسیاران پهیدابوون و بهرسقا وان د وی چارچووهی دا هاتنه دان، ژوان: شئوئ تهماعکاریین ئیرانی د کهنداقی دا لبهری وهرگرتنا دهستهلاتی ژ لایئ رزا شاهن فه؟ و بههاتین ئیرانی بو ئاڤاکرنا هیزمهکا دهریایی بی ههبوونا هیزمهکا ههسهنگا وئ؟ و ئایا ئاڤاکرنا وئ هیزئ رۆل ههبوو کو ئیران وکو هیزمهکا مهن ل کهنداقی دیار بیته؟ و بههاتین ئیرانی چوون کو داخوازا بههرمین بکمت بتابهت د قی دهمنی، و ههر سئ گزیرتین عمره بی بخو بیته؟ و بهرسقا بهریتانیا بهرامبهر ئیرانی چ بوو؟ و گهلهک پرسیارین دی د قی بیافی دا ههولا بهرسقا وان هاتیه دان ب پشت بهستن ب ژیدمهرین رهسن.

فهکۆلین لسه رینازا میژوویی چوویه ئهوا رویدانا شروقه و سالوخه دکمت بریکا دیارکرنا گرنگترین پششاهت و گوهورینان

### پیشهکی

دهفرا کهنداقی عمره بی ژ بهر گرنگیا وئ یا جیوپولوتیکی و کهفتنا وئ دناڤهرا رۆژهلات و رۆژئافی دا، ب ئیک ژ دهفرین ئیستراتیجیهن گرنگین جیهانا مهیا ههچهرخ دهینه هژمارتن، ههرومهسا ب ئیک ژ مهنترین یهههکن وزا پهترولی ل جیهانی دهینه دانان، لهو را یا سهیر نینه ئهف دهفره بیته جهی ههفرکی و دهستهلهاتداری و بهرژومندیهن هیزین نیقدهولهتی و ههریمی.

ئیران ژوان وهلاتانه ئهوین سهنگا خو د بهرن و نوکهدا ل دهفری هه، و بهرژومندی دگهل وهلاتین کهنداقین عمره بی هه، و ژ ئیستراتیجیهن وئ ئهوه ل دهمنی پلاندانانی ژ بو گرنتیکرنا دهفری بیته هیزمهکا ههریمی ههرمک بو بهینهمکرن، زیدهباری ئهقی بهکی حکومهتین ئیرانی یین ئیک لدویف ئیک هاتین، پشکهکا گرنگا هیزا خو چ بریکین ناشتیهن بیان بریکین سهربازیهن ژبو ژیدمستکرنا کهنداقی تهرخانکره، و سیاسهتا ئیرانی بهرامبهر کهنداقی عمره بی د سهردهمنی نوی دا ههر دوو شیوه بخوفه دیتینه.

ههر کهسهکی دیچوونا پشکهکتهنا سیاسهتا ئیرانی ل کهنداقی د ماوئ دناڤهرا دهسنپیکا دامهز راندنا بنهمالا پهلهویان لسال

\* فهکۆلهری بهر پرس.

بریکا کومکرنا پیزانینان ژ ژیدمړین گړیدای بایه تی و بشپوه کی هویربین وبی لایمن سمره دمری لگمل هاتیه کرن.

چاریکا دویمه یی ژ سمدی نوزدی هاتینه کرن، لی نهان پیکولان گهلمک فنه کیشا و چ نهانمین گرنګ بدهستنه یان(محمد امین، 1966، ص ص 9-36).

نهمه کفتا رژیمین نیرانی بین نیک لدویف نیک ژبو ئافکرنا هیزه کا دمریاییا تاییه، چ ژ تمه اکرارین وئ له مېر دهفرا کمندافی کیم نه کرن، بلکو بوویه پالدمر وئ کو گرنګی ب بیا فین دیترین هیزین له شکر مین نیرانی بدهت و بتاییه تی هیزین پیاده، له مورا نیرانی ژبو بمر فده کرنا دهستنه لاتا خو و بدهستنه یانانا مرمین خو ل دهفرا پشتمنه ستن لسمر هندک نالافین دیتر کر، و بین ژ همیان گرنګر ژی سیاستا هیز شبرنی (داگیر کرنی)، سیاستا هیزیمانی، سیاستا کوچه ر کرنی، داخوازا هندک ژ میرگه و گزیرتین عمر مې (النداوی، 1990، ص 27).

دشیاندايه دیفچونا داخوازین نیرانی ب بهانمین جودا دمر باره ی کمندافی عمر مې هر ژ سمدی نوزدی بهینه کرن و گرنګرین داخوازی ژی ئو بوون ئوین گړیدای ب وه لاتی به مړینی(3) و هر سئ گزیرتین عمر مې (طنب الکبری و طنب الصغری و أبو موسی)(4).

دمر باره ی به مړینی، نیرانی د همی هملکه فتن خو دا هر ژ دهستنیکا سمدی نوزدی داخوازا وئ یه کی کره کو نه ف وه لاته (به مړین) بهینه سمر ب نیرانی ف، ژ بهر کو پارچه که ژ وه لاتی نیرانی و هر یمه کا سمر ب نیرانی فیه (صبحی، 1962، ص 22)، بو فئ چمندی ژی پشتمنه ستن ب دوو بهانمین کره، یا نیک به مړین هر دم پارچه ژ پارچین وه لاتی فارسی بوویه تمها د ماوئ داگیر کرنا پورتوگالی (1507 - 1602) بو سمر فی وه لاتی نه میت. هر مومسا ریکه فتن 30 تمها 1822 ئو دنا فیرا میرئ شیراز (پایته ختی دهفرا فارس)، و نوینمړی بهریتانی ل کمندافی عمر مې کاپتن و لیهم بروس Captain William Bruce، هاتیه گړیدان و تیدا ولیهم بروس ناماژه ب وئ یه کی کره کو به مړین پارچه که ژ وه لاتی فارس (Ramazani, 1971، P. 19). ئو به مړین ئو هر یمه ئو بهریتانی ژ نیرانی ستاندي بان ب واتایه کا دیتر نیرانی مافی سمر مړی لسمر به مړینی همیه؟.

ژبو بهر سقدانا فئ پرسپاری، پیدفیه فمکولینی ل ئالبین جوگرافی و جیولوجی، دیسان ل لایمنی میژووی و یاسایی و ئابوری، و ستما گشتیا ئاکنجیوویان بکمین، بان فمکولینی ل حمزین راسته فینه بین گملی به مړینی بکمین، و لبن رونا هیا فان فاکتوران دئ شین رادی مافی نیرانی د داخواز کرنا به مړینی دا دهستنیشان بکمین، دیسان دئ شین راستی و نمر استین وئ دؤر وئ چمندی کو هر یمه کا سمر ب وئ فیه ئاشکرا بکمین (صبحی، 1962، ص ص 25-26).

ژیدمړین میژووی بین کمن ناماژ ب وئ چمندی دکمن، کو عمر مین یمه تی ل به مړینی ئاکنجی بوینه، و دنا فیرا سمدی یازدی و هفدی دا به مړین پارچه که ژ وه لاتین عمر بین ئیسلامی بوویه، و پشتی کمتا خیلا فتما عباسی، بنه مالین عمر مین جیاوازا تا دهستنیکا سمدی شازدی لدمی پورتوگالی به مړین داگیر کر دهستنه لات ل وه لاتی به مړینی کره، سمر وئ چمندی را کو دمولتا سفوی لسا ل

ئوین سمر سیاستا نیرانی دا هاتین بهر امیر کمندافی عمر مې لسمر دمی رزا شاهی په هلموی (1926 - 1941) ئو ژی سروشتی فی بایه تی خواستیه هندئ کو لسمر سئ تهمو رین سمر مکی بهینه دابه شکر، زیدمباری دویمه یی و فئ پشیمه کی، د تهمو رئ نیک دا باسی تمه اکرارین نیرانی ل کمندافی هاتیه کرن و بنمایین میژووی فئ تمه اکراریا به مړه ها حکومتین نیرانین نیک لدویف نیک هاتین ل دهفرا کمندافی بهر هاتنا رزا شاهی په هلموی فیدتی. و تهمو رئ دوو یی تاییه ژبو باسکرنا داخوازین نیرانی ل همیر وه لاتی به مړینی و هلمو ستنی بهریتانی ژ فئ چمندی. و تهمو رئ سبی هاتیه تمه اکران بو باسکرنا داخوازین نیرانی ل همیر هر سئ گزیرتین عمر مې (أبو موسی و طنب الکبری و طنب الصغری)، و نه ف داخوازین نیرانی سیمایه کی ئاشکرا بو یی سیاستا نیرانی ل کمندافی لسمر دمی رزا شاهی په هلموی، و مرم پئ بهیز ئیخستنا دهستنه لاتا وئ بو ل دهفرا کمندافی.

فئ فمکولینی پشتمنه ستن لسمر چمن ژیدمړه کان کره کو پرانیا وان بهر توکین عمر مې بوینه، ژوان ژی بهر توکا (النزاع بین دولة الإمارات العربية و ایران حول جزر "أبو موسی و طنب الکبری و الصغری" في الوثائق البريطانية 1764 - 1971)، یا د. ولید حمدي الأعظمي. هر مومسا بهر توکا (موسوعة الخليج) یا دانمړ وئ محمود شاکر، کو تیدا چمنین پیزانین گرنګ لسمر میژوویا کمندافی هاتینه باسکر. دیسان مفا ژ چمن فمکولینین به لافکر دی گوفارین زانستی دا هاتیه و مرگرن، ب تاییه ژی فمکولینا ب نافونیشانی (النزاع حول الجزر العربية في الخليج 1928 - 1971 دراسة للعلاقات العربية - الإيرانية و دور بريطانيا فيها)، یا فمکولر د. روزماری سعید. زیدمباری چمنین بهر توکین دیتر کو د بهر مویژئ دا ناماژه پئ هاتیه دان، کو دقان بهر توکان ژی دا باسی هندک ژ رویدانین میژووی بین گړیدای ب ماوئ فمکولینی ف هاتیه کرن

## 1.1. تمه اکرارین نیرانی ل کمندافی عمر مې(1) بهر رزا شاه(2) دهستنه لاتی و مرگرت:-

دهستنیکا تمه اکرارین نیرانی ل کمندافی عمر مې بو دهستنیکا چرخین نوی دزقرن، سمر مای سنورئ نیرانی یی به مړه و دریز دگمل کمندافی، لی نیران خودان هیزمکا کمندافی یا کارتیکس نه بوو ل کمندافی بتنی دقان سالین داوی دا نه میت کو ئو ژ بو ماومکی دهستنیشان کر بوویه. نه ف چمنه ژی بو چمنین فاکتوران دزقرن ژوان ژی: کیمبوونا شارمزاین نیرانی د کاروبارین دمریای و بریفه رنا کشتیان دا و مژولبوونا حکومتین نیرانین نیک لدویف نیک ب وان ئاریشن دگمل دمولتا ئوسمانی ل روظنافی و باکوورئ روظنافی هین، زیدمباری دؤر ممرسیا روسی ل باکووری، و هجوونا هیزا دمریایا عمر میا ب هیز ل دهفرا کمندافی، بتاییه تی د سمدی همدی دا، لدویماهی ژی هجوونا بهریتانی ل کمندافی عمر مې (محمد امین، 1966، ص ص 9-36؛ العقد، 1966، ص 42). لی نه ف چمنه وئ ناگه هینیت کو د بهر نوکدا نیرانی گرنګی ب کمندافی نه دایه، ژ بهر کو هندک ژ دهستنه لاتن ب هیزین نیرانی گرنګیه کا مرن ب کمندافی دایه و دیارترین پیکول د میژوویا نیرانی یا نوی دا ئو بوویه ئو ژ لای نادر شاهی ئفشاری (1736 - 1747) ل نیقا نیک ژ سمدی همدی و ناصر الدین شاه قاجاری (1848 - 1896) ل

پشتی په‌یادبوونا ده‌ستپنیش‌خه‌ریڼ جهنگی جیهانی بی ئیکئی و مژوبیوونا به‌ریټانیا ب کاروبار و پلانین جهنگی څه، حکومتا ته‌هرانی چن‌دین جارا همول دا ده‌سته‌لاتی څو لسه‌ر به‌هرینی ب سه‌پینیت. لی ههمی همولین وئ سه‌ر نه‌گرتن، ژ به‌ر دژایه‌تیکرنا به‌ریټانیا یا توند، و گرنکیا ده‌قهرئ یا ئیستراتیجی بو ههمی ده‌ولمټین هه‌قه‌یمان دژی ده‌ولمټین ناڤین(سه‌یدی، 1392، ص72؛ زرگر، 1372، ص246). و بدریژاها جهنگی جیهانی بی ئیکئی ئیرانی چ داخوای لسه‌ر به‌هرینی نه‌کرن(قاسم، 2002، ص226). لی پشتی کودمتایا حوت (انقلاب حوت) ل 21 شوبات 1921<sup>(5)</sup> جارمکا دیتر ئیران لسه‌ر داخوایین څو ژبو ده‌سته‌لاتداریی لسه‌ر به‌هرینی به‌ردوام بوو، و هه‌ژئ گوتئی یه کو ئیرانی داخوایا وه‌لاتی به‌هرینی بتئی نه‌دکر به‌لکو داخوایا هنده‌ک گزیرتین دیتر ژئ کرینه‌ مینا(طنب الکبری و طنب الصغری و أبو موسی)(سه‌یدی، 1392، ص246).

مژوبیوونا داخوایین ئیرانی بو ڤان هه‌ر سئ گزیرتان بو سالا 1887 ئ دزفریته‌فه‌ لده‌می ئیرانی میرگه‌ها (لنجه) یا عمرمی ئه‌وا ده‌قه‌یته‌ لایڼ روژ هه‌لاتی که‌ندافی داگیرکری، هه‌روسا گزیرتا (صیری) ئه‌وا ده‌قه‌یته‌ باشوری روژناڤا نه‌بو زه‌بی ژئ داگیرکر، و بڤئ چن‌دئ شایخ صفر کورئ خال‌دی ده‌سته‌لاتداری شاریقه‌ ل 16 چریا دوئ 1887 نه‌رازیبوونا څو ل ده‌ف ئاکنجیئ سیاسی بی به‌ریټانیا ل که‌ندافی دیارکر، و داخوای ژئ کر کو ئه‌ف ده‌ستدریژین ئیرانی دووبار نه‌بته‌فه، و چ کارین مینا وان ل گزیرتا (طنب الکبری) روینه‌دن(Al-Naqbi, 1998, PP.44-64). زی‌ده‌باری وئ چن‌دئ کو رووبه‌رئ ڤان گزیرتان بی بجویک بوو، لی نه‌ڤان گزیرتان گرنکیه‌کا ئیستراتیجی یا پر مه‌ترسی هه‌بوویه ژ به‌ر چن‌دین ئه‌گه‌ران، ژ به‌ر کو ریکا بورینا گه‌میان ل که‌ندافی عمرمی ده‌قه‌یته‌ دناڤه‌را ڤان گزیرتان و که‌نارئ ئیرانی دا، ئانکو دا ده‌ره‌به‌ندئ هورمز کونترۆل بکه‌ت. و داکو ڤان گزیرتان وه‌کو به‌نده‌ر بو پاپوران لده‌می پیدڤی ده‌کش و هه‌وایین باهوزی دا بکاربیینیت. و ژ به‌ر کو دبه‌رئ دا شیخین (قه‌واسم) گیانه‌مورین څو ل وهرزئ به‌هاری لی د چهراندن(النداوی، 1990، ص40-41).

و لدویف دیتنا ڤه‌کوله‌رمکئ تاییه‌تمه‌ند کو به‌لگه‌نامین سه‌ه‌ئ نوزدئ بین تاییه‌ت ب که‌نارئ عمرمی ڤه‌ ل که‌ندافی و نه‌وین پاراستی د په‌رتوکخانا به‌لگه‌نامین حکومتا هندی دا ل نه‌دن لسالا 1871 و ب گروڤه‌مکئ ڤه‌ر سه‌لماندیه کو ئه‌ف گزیرته بین شیخین قه‌واسمین عمرمین ل (رأس الخیمة) و (شارقه) هه‌ر ژ ده‌می حوکمداریا وان لسه‌ر که‌نارئ فارس ل (لنجه) لسالا 1750 ئ(الأعظمی، 2003، ص13). هه‌روسا میژوونڤیسی به‌ریټانی جی. جی. لوریمر John Gordon Lorimer د په‌رتوکا څو(دلیل الخلیج) دا ئامازه بڤئ چن‌دئ دایه‌ ده‌می دبیژیت: "گومان تیدا نینه کو گزیرتا أبو موسی بو حاکمئ شاریقه‌ دزفریته‌فه. هه‌روسا هه‌ردو گزیرتین طنب و أبو موسی ئه‌وین ملکیتا وان بو میرگه‌ها شاریقه‌ یا عمرمی دزفریت، لسالا 1904 ژلایڼ حکومتا فارسی څه هاتینه داگیرکر. لی ژ به‌ر فشارین به‌ریټانیا لسه‌ر ته‌هرانی نه‌ڤئ داگیرکرنئ بتئی بو ماوئ سئ مه‌هان ڤه‌کش" (الأعظمی، 2003، ص13). و یا ئاشکه‌رایه کو داخوایین ئیرانی لسه‌ر ئه‌وان گزیرتا د ده‌مین جیواز دا ده‌اتنه‌ راگه‌هاندن، و پتریا وان د گری‌دایبوون ب گرنکیا ئه‌وان گزیرتا ل ده‌می

1602 به‌هرمین داگیرکر بوو، لی ده‌سته‌له‌اتا وئ لسه‌ر به‌هرینی گه‌له‌ک ڤه‌نه‌کشیا، هنده‌ک ژ شیخین عمره‌بان ده‌سته‌له‌ات ل ڤی وه‌لاتی کر هه‌تا سالا 1720، و پشتی هینگی به‌هرمین پارچمک ژ سامانی (سلطنة مسقط) ئ بوویه، و هه‌ر ژ سالا 1782 عمرمین (عتوب) لی ئاکنجی بوویه و تانه‌و ژئ ده‌سته‌له‌اتا وئ ژلایڼ وانه‌ ده‌یته‌ بریقهرن(النجار و آخرون، 1984، صص200-201؛ صبحی، 1962، صص39-76).

ده‌ره‌باری ریکه‌هفتا شیراز یا سالا 1822 ئ، و به‌هانه‌یین وئ دشیاندا نینه و هکو به‌لگه‌نامه‌کا فه‌رمی پشتی‌هستن لسه‌ر به‌یته‌ کرن، ژ به‌ر کو نوینه‌رئ به‌ریټانی ولیم بروسی ب شیوه‌مکئ نه‌فه‌رمی ریکه‌هفتن دگه‌ل می‌رئ شیراز کر بوو، و ژ نه‌گه‌رئ ڤئ چن‌دئ ژئ ژلایڼ حکومتا به‌ریټانی ڤه‌ هاته‌ سزادان نه‌وژئ ب ڤه‌گو هاستنا وی لسه‌ر کارئ وی ل که‌ندافی عمرمی، هه‌روسا شاهئ ئیرانی ڤه‌ته‌ح عملی شاه (1797 - 1834) دلگرایا څو ل هه‌میری می‌رئ شیراز ژ نه‌گه‌رئ ریکه‌هفتا وی دگه‌ل ولیم بروسی دیارکر، ژ به‌ر کو بی ئاگادار بوون و فه‌رمانا وی ئه‌ف ریکه‌هفتنه‌ مورکر بوو(کیلی، د. ت، صص311-318).

هه‌ر چه‌وا بیت ریکه‌هفتا شیراز 1822، ده‌ستپیکه‌کا نوی بوو بو همولین ئیرانی ژبو کونترۆلکرنا به‌هرینی بریکا وئ چن‌دئ کو به‌ریټانیا دانپیدان پی کره‌، و ب به‌ردوامبوونا ڤان پیکولان، وه‌لاتی به‌هرینی ب بوچوونا ئیرانی نه‌بوویه، هه‌فرکیه‌ک دناڤه‌را عمرمب و فارسان دا و کا کیژ وان ماف هه‌یه کونترۆل لسه‌ر بکه‌ت، به‌لکو بوویه هه‌فرکی دناڤه‌را ئیرانی و به‌ریټانیا دا کا چوان به‌ریټانیا ماف هه‌یه بناڤئ به‌هرینی و گه‌لئ وئ باخڤیت هه‌روسا ژ هه‌یقین فارسان ژئ ده‌ره‌باری به‌هرینی ئه‌و بوویه کو به‌ریټانیا دانپیدان ب وئ یه‌کئ بکه‌ت کو وان ماف د به‌هرینی دا هه‌یه(صبحی، 1962، ص107). و ژبو ڤئ چن‌دئ حکومتین ئیرانی به‌هانه‌ و بیرئانین دگه‌ل به‌ریټانیا ئالوگور کرن، چونکی به‌ریټانیا کونترۆله‌کا ته‌مام لسه‌ر به‌هرینی کر بوو، ب تاییه‌ت ژئ پشتی هنده‌ک په‌یمان دگه‌ل به‌هرینی گری‌داین ژبو زامنکرنا به‌رژه‌مندین څو بین سه‌ربازی و ئابووری ل ویرئ، هه‌ر وه‌کی میرگه‌هین دی بین عمرمی ل که‌ندافی، و ژلایڼ څوڤه حکومتین ئیرانی نه‌رازیبوونا څو لسه‌ر گری‌دانا به‌ریټانیا په‌یمانین 1820، 1847، 1856، 1861، 1880، 1892، دگه‌ل به‌هرینی ده‌ره‌ری(رمضانی، 1984، ص164؛ Al-Mazroue, 2015, P.7).

وه‌سا دیاره‌ رادئ ڤئ هه‌فرکیئ دناڤه‌را به‌ریټانیا و ئیرانی دا لدور به‌هرینی ل دویمه‌ایا سه‌ه‌ئ نوزدئ به‌ره‌ف کیمیی ڤه‌چوو، ئه‌وژئ ژ به‌ر زی‌ده‌بوونا ده‌سته‌له‌اتا به‌ریټانیا دناڤ ئیرانی دا و ب تاییه‌ت ژئ پشتی وه‌گرتنا وئ هنده‌ک ئیمتيازاتین ئابووری و دارایی و سه‌ربازی و کونترۆلکرنا ده‌سته‌له‌اتا حکومتا ئیرانی، هه‌روسا ژ به‌ر زی‌ده‌بوونا هه‌فرکیا به‌ریټانی - روسی لسه‌ر ده‌سته‌له‌اتداریین ئیرانی بین نافخو و ده‌ره‌ف، و نه‌ڤئ چن‌دئ و مکر کو ئیران ژ داخوایکرین څو بین به‌ردوام د کونترۆلکرنا به‌هرینی دا دویره‌ڤیت، چونکی هنده‌ک پیشه‌اتین نوی بین سیاسی و ئابووری بین گرنکتر ژ دوزا به‌هرینی و ههمی ده‌ڤه‌را که‌ندافی هاتنه‌ روژمئ(النجار و آخرون، 1984، ص201).

قوتابیین ئیرانی ژبو فی مەرمی هەنارتە وەلاتی ئیتالیا(شاکر، 2003، ص 631-632).

کەشتین ئیرانی ب بزاقین بەرچاڤ بدژی گەمیین عەرمی بین بازرگانی ل کەندافی رادبوون، و هەر ژ سالا 1926 ئ ئیرانی دەست ب تەنگاڤکرنا دەریاڤانین عەرمب د ئاڤا کەندافی دا کر، ئەڤا چ ب ریکا گەڤلیکرئی یان ب دەستەسەر کرنا گەمیین وان بیت، و فی چەندئ ئەنجامین خۆ بین مەزن ل سەر کاودانی وئ هەڤرکیا ل سەر گزیرتین باشووری هەی هەبوون، زیدەباری فی چەندئ زی کەشتین ئیرانی مینا ئاڤاڤەکی بوون ژبو گەڤلیکرنا دەستەهەلاتا بەریتانیا ل کەندافی(العیدروس، 2002، ص 38-39؛ شاکر، 2003، ص 631-632).

چالاکیین ئیرانی ل کەندافی ل سەر دەمی رزا شاھی پەهلەوی بەرەف زیدەبوونی دچوون، و ئارماڤ ژئ سەپاندنا کونترۆلا وئ یا سیاسی و ئابووری بو ل سەر کەنار و گزیرتین کەندافی، هەروەسا سەپاندنا هیزا وئ یا سیاسی بو ل دەڤەری، و ئەڤی چەندئ کارتیکرنا نەرینی ل سەر پەیو مندیین دنایەرا ئیران و بەریتانیا دا کر(وئوقی، 1397، ص 478؛ نوسمان، 2024، ل 160).

داخوایین ئیرانی ل هەمبەر بەهرینی ل سالا 1927 ئ جارەکا دیتەر دەست پێ کر ئەڤە، ئیرانی داخوای و نەرازیبوونا خۆ ل سەر هەر ریککەڤتەک و پەیمانەکا بەریتانیا ل گەل شیخ و حاکمین بەهرینی و سعودیی و کویتی<sup>(6)</sup> گزیداین دیارکر، چونکی بدیتنا ئیرانی ئەڤ چەندە بئ ئاگەهاریا وئ دەڤتە ئەنجامدان و ژ مافین وئ یە بزانی، هەروەسا ئەڤ ریککەڤتن و پەیمانە دژی ماف و بەرژموندیین ئیرانی بین میژوویی بوون، هەتا ل دەمی بەریتانیا پەیمانە جەدە ل 20 تیرمەها 1927 دگەل میر عەبدولعەزیز کورئ سعودی حاکمی نەجد و حجازئ مورکری، ئەوا کو تیدا سعودیی دانێدان ب بەهرینی کری وەک پاراستیەکا (محمیة) بەریتانی، و نایبیت مایتیکرن د کاروبارین وئ بین نافخویی دا بەڤتە کرن (شفیعی و شەریاری، بی. تا، ص 245؛ نوسمان، 2024، ل 165). ئەڤی چەندئ ئیران دلگران کر و نەرازیبوونا خۆ ل سەر بەندئ پینجئ یئ گزیدای ب بەهرینی قە دیار کر، چونکی ل گورە دیتنا ئیرانی بەهرین دەڤەرەکا گزیدای ب وئ قە یە، لەورا ئیرانی ل 22 چریا دووئ 1927 یاداشتەکا نەرازیبوونی ئاراستەیی حکومەتا بەریتانیا و جڤاتا گەلان کر، و تیدا مافین خۆ د بەهرینی دا دانە دیار کرن. هەروەسا ئیرانی نەرازیبوونا خۆ ل سەر لینگەریانا پەتروولی ل بەهرینی دیارکر، و ل دەمی پەتروولا وئ فروتی ژئ حکومەتا رزا شاھی راگەهاند کو وئ ژئ مافی د داهااتین پەتروولا وئ دا هە(الربیع، 2012، ص 53؛ Ramazani, 1971, P.18). و ل 18 شوانا 1927 حکومەتا بەریتانیا بەر سڤا یاداشتا نەرازیبوونا ئیرانی دا و دووپاتی ل سەر هەندئ کر کو ئیرانی چ بەهەمین شەری نین نامازە پێ بەڤتە دان(صیحی، 1962، ص 163-164).

ژ ئەنجامئ پینداگریا رزا شاھی بەهلەوی ل سەر پالەستنا بەهرینی ب ئیرانی قە، و دووبارە قەگەراندنا کونترۆلا ئیرانی ل سەر ئەوان دەڤەران ئەوین د کەڤن دا لژیر کونترۆلا ئیمراتوریەتین فارسی، حکومەتا ئیرانی گەلەک ریک گرتە بەر ژبو جییهجیکرنا ئەڤی ئارمانجی، و ژوان ریکان هاندانا کوچکرنا ئیرانیان بەرەف دەڤەرتین کەندافی عەرمی و ژوانا ژئ دەڤەرا بەهرینی و مایتیکرن د کاروبارین وئ بین

داخوایکرئی دا، بو نمونە ل سالا 1904 ئ داگیرکرنا ئیرانی بو وان گزیرتا یا گزیداییو ب گرنکیا (أوكسيد الحديد الأحمر) قە، و ب هاندانا روسیا بو، چونکی یا نەنارام بو ژ خوسەپاندنا بەریتانیا ل سەر کەندافی (Al-Naqbi, 1998, P.64).

و ئەو بنەمایین ئیرانی ژ بو گوتگوتکین خۆ پشەبەستن ل سەر کری دەریا هە سەروەریا وئ ل سەر قان گزیرتا نەخشەیمەکی نەڤەرمیی وەلاتی فارسی بوو ئەوئ ژلایئ نوینەرتین بەریتانی قە ل سالا 1880 ئ هاتیە دروست کرن و تیدا رەنگین قان گزیرتان وەکی رەنگی وەلاتی فارسی نیشاندای، هەروەسا پشەبەستن ل سەر نەخشەیمەکی دیتەر وەلاتی فارسی کریە ئەوئ ژلایئ ریفەهریا روبەرئ هەندئ قە ل سالا 1897 ئ هاتیە دروست کرن و تیدا رەنگی قان گزیرتان ب هەمان رەنگی وەلاتی فارسی رەنگری، بو زانین کو حکومەتا بەریتانی ئەڤ چەندە دقان هەردو نەخشەیان دا هاتی ب تەشتەکی نەیی ب مەبەست هەژمارت و خویاکر کو دشیاندا نینە ب داخوایەکا فەرمی ژلایئ حکومەتا بەریتانی قە دەریا هە هەندئ کو سەر ب وەلاتی فارسی قە یە بەڤتە هەژمارتن و بەریتانیا هیچ گرنکیەکی ب قان نەخشەیان نادەت(النجا و آخرون، 1984، ص 203).

د ئەڤا بوری دا دیار دبیت کو ئیرانی هەمی دەما هەول ددان بەهانا و بەلگەیان بو داخوایین خۆ ل سەر گزیرتین کەندافی عەرمی پەیدا کەت، و ژ لایەکی دی قە بەریتانیا دبیت کو دشیان دایە کیشین ل کەندافی ب خۆ بکاربینیت ژبو موکمرنا بەرژموندیین خۆ ل دەڤەری، و ژبو ئەڤی چەندئ هەر جار خۆ ددا دگەل لایەکی دژی یئ دی دا کو بشیت هەبوونا خۆ ل کەندافی ب چەسپینیت.

## 1.2. داخوایین ئیرانی ل هەمبەر بەهرینی و هەلوێستی بەریتانیا:-

سیاسەتا ئیرانی ل کەندافی عەرمی ل سەر دەمی رزا شاھی پەهلەوی دا 1926 - 1941 دوو سیمایین تاییەت پێڤە د دیاربوون، ئەوژی ب هیزکرنا هیزەکا دەریاڤانیا ئیرانی، و داخوایکرنا وەلاتی بەهرینی و هەر سئ گزیرتین عەرمی بوون(العانی، 1997، ص 28).

دەستەهەلاتارین ئیرانی ژ پیکولین خۆ بین رژد ژبو بەهیزکرنا دەستەهەلاتا خۆ ل دەڤەرا کەندافی و ژ پێخەمەت چەسپاندنا گوتنن خۆ ژبو سەروەریکرنا ئەرد و گزیرتین دکەڤە کەنارئ باشوورئ کەندافی پاشگەز نەبوو و بتاییەتی پشەتی حکومەتا رزا شاھی هەست ب باوهری و هیز و ئیمنایی کری. و ئەڤی چەندئ هەمی ژئ پیندقی ب هیزەکا دەریاییا ب هیز هەبوو، داکو بشیت وان مەرمەن جییهجی بکەت، نەخاسەمە ئەگەر بزانیان کو حکومەتا ئیرانی هەر ژ کەڤن دا ژبەر بئ هیزی و لاوازا هیزین خۆ بین دەریایی دنالی، ژبەر قئ یەکی حکومەتا ئیرانی بەرەف ئاڤا کرنا کومەکا گەشتین شەری بین بەهیز ل کەندافی چوو، داکو بشیت نارمانجین خۆ پێ بدەستەمیینیت، و پشەتی ئیران د پیکولین خودا ژبو وەرگرتنا هاریکاری ژ بەریتانیا سەر نەمەڤتی، داکو ئارمانجین خۆ پێ جییهجی بکەت، ئیران بەرەف ئیتالیا قە چوو، داکو هاریکاریا وئ بکەت ژبەر کو دی دەمی دا ئیتالیا ب دژی بەریتانیا بوو، و هوسان چەندین گەمیین شەری فروتتە ئیرانی دگەل چەندین کەلەکین زیرمەقانی کو ژلایئ ئەڤسەرتین ئیتالی قە ژبو زیرمەقانیکرنا کەنارئ وئ بین باشووری دەهاتنە بریفەهرن، هەروەسا چەندین

سیاسی و نابووری و میژوویی دناقبهرا نیرانی و بهریتانیا دا همبوون (زرگر، 1372، ص 248).

گوتنن نیرانی دمر باره ی بهرمین ل دسټینکا سالیڼ سپهان ژ سمدی بوری د چمندين هملکهفتن جیواز دا دوو باره بوون، نهخاصمه پستی زیدمبوناه قعدیتن پمترولی ل دهقرا کهنداقی ب گشتی و ل بهرمین ب تاییهتی، و ل دمې بهرهمینان و هناردکرنا پمترولی ل بهرمین ل سالا 1934 ټ دسټپټکری (متولی، 1981، ص 189؛ العلي، 1984، ص 128)، حکومتا نیرانی نمرابیونا خو لسر پزرايوونا کومپانین نهمریکی بو دمرخستنا پمترولی ل بهرمین و فروتن و دیارکر، و یاداشتهکا نمرابیوون ل 22 ټیارا 1934 پټشکیشی حکومتا بهریتانیا کر، و تیدا دیار کر کو ټف نیمیتازا پمترولی نه یا شمرعی یه و نیران ټف چمندي قبول ناکمت، و هر د همن سال دا نیرانی نمرابیوونا خو لسر دانانا بنگههکې لهشکرې بهریتانی ل بهرمین دیارکر (نعمان العبيدي، 1959، ص 234-238؛ قاسم، 2002، ص 149؛ توکلی، 1386، ص 186).

د ټنجامی نمرابیوونین نیرانی بین بهردوام لسر سیاسهتا بهریتانیا ل هممیری بهرمین، جقاتا گه لان نهچاربوو دوباره چاخشاندنهکې د سکالاین نیرانی و داخوایین و ټ بین بهردوام ل بهرمین بکمت، و جقاتا گه لان دانوساندن لسر کټشین هلاویستی بین دناقبهرا وان دا کر، و بهیاننامهک بهلافر تیدا داخوایین نیرانی ل بهرمین ب نهومی دمرخستن، بهلی هر نه گههسته چ بریارین دویمایی کو بین جهی رازیوونا هر دوو ټالیا (نعمان العبيدي، 1959، ص 286؛ العلي، 1984، ص 130). و سمررای ټو قمرهبالغا رزا شاهي پهلهوی لسر بهرمین پیداکری، لی کارتیکرنا و ټ ل دویف بوچوونا ژدهرمکی ژ سنوری "شمرین ناخفتن" دمر باز نهو، ژبرکو دوبرترین پټچینوونین وی دمر باره ټ چمندي پټشکیشکرنا سکالایهکی بوو بو جقاتا گه لان (عبدالرحمن، 1988، ص 59-60).

وهسا دیاره کو بهریتانیا یا مژولی دیتا چارمسریهکا دویمایی بو دگمل نیرانی کو تیدا بگههنه چارمسریین گونجای و د خزمهتا بهرژموندنین و ټ دابن ل دهقرا، نهخاصمه پستی نیرانی داکوکی لسر سنوری خو ټو لسر کنارین روژهلای ټ کهنداقی کری، و هندمک پارچین دمریایی ژ دولهتین نهروپی کری، و ب تاییهتی ژ ټ ټیتالیا، و حکومتا بهریتانیا دهست ب هولین خو کر داکو لایهتی نیرانی رازی بکمت، نهخاصمه پستی دیتی کو بهرمین سمترمهکه بو ریکن ممدنی و لهشکرې بو هند و روژهلاتا دوبر، ټفه و سمررای جهی و ټ ټیستراتیجی ټ گرنک بو کناری عمرمی ټ کهنداقی، زیدمباری کو بهرمین خودان پالوگههین پاقر کرنا پمترولی به ل ټحساء و قمتس (قاسم، 2002، ص 238). و ژبر ټ چمندي حکومتا بهریتانیا دیت نهگمر بهرمین ژ دست بدت دټ بین نهگمر ټ دست دانا و ټ بو سمترمهکی گرنک نه بنتی ل کهنداقی بهلکو ل روژهلاتا نافین هممی، لهورا بهرمف گریدانا پیمانهکی چو دگمل نیرانی، ب تاییهتی ژ کو حکومتا نیرانی دستبمداری داخوایین خو ل کهنداقی نه دیو، و هممی دما دگمل لایهتی بهریتانی د گنهگشان دا بو، و ژ لایهکی دی فه حکومتا بهریتانیا، د دیت کو ټف چمنده ریکه چارمیکه کو نیران ټیدی دستبمداری داخوای و

نافخوویی دا (العلي، 1984، ص 256). و ټهان کوچبهرین نیرانی دهست ب چالاکین سیاسی د بهرژموندیا ولای خو دا کرن، ټفه و ژ بلی ټو دهستدریزین دمریایی و چالاکین لهشکرې ټو نیرانی ب دژي خلکې ټو دهقرا ټنجام ددان (عبدالرحمن، 1988، ص 60).

ل دسټپټکا سالا 1928 ټ رولی کوچبهرین نیرانی لسر گورپانا سیاسی و نابووری یا بهرمین مزین تر لټهات، و دهست ب نازراندنا هسټی ټانیفگمری ټ شیعین بهرمین کرن داکو ب دمه دیار کرن کو رهویشالین بهرمین بین میژوویی قمدگره نیرانی، و راپورتهکا شیرتکار بهریتانی ل بهرمین ټو ټانکجی بهریتانی ل کهنداقی عمرمی هنارتی، هیزا پروپاگندا نیرانی ل بهرمین دمه دیار کرن، و پستی حکومتا بهریتانیا دهست ب و ټ چمندي کری کو ب هیزوونا دهسته لای نیرانی لسر بهرمین دټ بین نهگمر ټ لواو بوونا پنگهه و ټ و ټ، داخوای ژ شخ حممد کور عیسی حاکمی بهرمین کر، ټو نه ټارام ژ هیزوونا پنگهه نیرانی د میرگهها وی دا، کو راگههاندنهکی به لاف بکمت، کو هر ژ 1 کانونا دوو 1928 پټدقیه لسر همی نیرانین ټوین گشتی بو بهرمین دکمن، پاسپورتین باورپټکری ژ ټیک ژ قونسلاخانین بهریتانی ل کناری و باژیرین نیرانی ب دهستقیمین، و حکومتا نیرانی ټف چمنده ژ ب دملیقه دیت داکو ژمارا هاولاتین خو ل بهرمین زیدمتر لی بکمت، و هندمک مبهستین دی بین سیاسی ژبو ب دهستقیمینا بهرمین ټ جیهی بکمت (نوسمان، 2024، ل 170).

و دمک بهرسمفک بو ټ چمندي حکومتا نیرانی یاداشتهکا نمرابیوون ټاراسته حکومتا بهریتانیا کر، و حکومتا بهریتانیا بهرسمفا یاداشتهکا حکومتا نیرانی دا، و ل 9 کانونا دوو 1928 وزیر ټ دمرقه ټ بهریتانیا سیر اوستن تشامبرلین Sir Austen Chamberlain (1924 - 1929) دوویات کر کو چ بهانهمین شمرعی ژبو داخوایین نیرانی نین کو ټمازه ټ بهیته دان (شفیعی و شهریار، بی. ټا، ص 245؛ صبحی، 1962، ص 163-164). و ل 2 ټباخا 1928 نیرانی یاداشتهکا دتر هنارت و دوویاتی ل سمروریا خو لسر ولای بهرمین کر، و ل 18 شواتا 1929 حکومتا بهریتانیا ب یاداشتهکا دیر بهرسمفا نیرانی دا و همی بههانهمین و ټ دمر دمرخستن (مقدم، 1385، ص 87). و ل دمې نیرانی دیتی کو حکومتا بهریتانیا نه یا هاریکاره دگمل داخوایین و ټ، نمرابیوونا خو ب یاداشتهکی ل جقاتا گه لان ژ دیارکر، و ټف یاداشته لسر همی ټندامین فان ولاتان دابشکر و تیدا داخوایا گرنټیکرنا مافین نیرانی بین شمرعی ل بهرمین کرن، لی جقاتا گه لان ژ بهرسمفا و ټ ب و ټ یکم دا کو گملی بهرمین گلهکی عمرمی یه نمک ټ فارسی یه (خلف العبيدي، 1981، ص 26).

ژ لای خوفه حکومتا بهریتانیا بهردوام داخوایین نیرانی و بههانهمین و ټ بتال دکرن، و ټف ټی و مکر کو جقاتا گه لان نهشیا چ بریارین ټیکلاکس بدت سمبارت بهرمین و خاومنداریتا و ټ، و بهریتانیا هتا دویمایی پشتهفانی ل میزگهها بهرمین دکر، ژ برکو ټو دولهتهکا برقان بو ژ مافین گملین بچویک (قاسم، 2002، ص 234)، و سمبارت حکومتا نیرانی ژ هممی دما هیقین خو لسر دهستپشخمرین بهریتانیا گمش دکرن، چونکی پهیموندين

سکالایین خو بییت ئه‌وین به‌ردموام پیشکیشی جقاتا گهلان دکر، دیاره کو ئیرانی و به‌رمینی پیدقی ب دادفانهکی بو ژبو دیارکرنا سهرموه‌ری لسه‌ر به‌رمینی، ئه‌وژی به‌ریتانیا بو کو بریار دای لیژنه‌کا تایبته به‌ئته پیکینان و نوینهرکی ئیرانی و نوینهرکی به‌رمینی تیدا ئه‌ندام بن، زیده‌باری ئه‌ندامه‌کی سیی کو هه‌ردو لایهن لسه‌ر رازیبن(قاسم، 2002، ص238).

هه‌ر چه‌وان بیته ده‌قهره‌کا که‌نداقی عه‌رمی ده‌هاته هژمارتن ده‌قهره‌کا به‌ریتانی ب په‌ ئیک، و ب درێژاهیا ماوی دنایه‌را هه‌ردو جه‌نگین جیهانی دا و چ ده‌ولمت ل که‌نداقی نه‌بوون هه‌فرکیا و ئ بکه‌ن، و ب قی چه‌ندئ به‌ریتانیا ببو هیزه‌کا سه‌ره‌کی ل که‌نداقی هه‌تا ب دویمه‌یک هاتنا جه‌نگی جیهانی یی دووی(حسن، 2012، ص149).

راسته‌ به‌ریتانیا هیزه‌کا مه‌زن و کاریگر بو ل که‌نداقی، به‌لئ ئیران ژ ی به‌ردموام بو لسه‌ر به‌رمینی کرئ ژ به‌رژموندیین خول قی ده‌قهری، و حکومه‌تا ئیرانی یا به‌ردموام بو لسه‌ر داخوازیین خول به‌رمینی، نه‌خاسمه‌ پشتی رزا شاهی په‌له‌وی لسه‌لا 1936 ئی زنجیره‌کا بریارین نافخوی دهرکری و دووباره ئیدارین نافخو دابه‌شکرین، و تیدا به‌رمین وه‌ک پارێزگه‌ها ئیرانی یا چه‌اردئ هژمارت(المدنی، 1993، ص221)، و ب قی چه‌ندئ ژ نه‌ راوه‌ستیا به‌لکو هه‌ول دا ره‌گه‌ز ناما ئیرانی لسه‌ر خه‌لکی به‌رمینی ب سه‌پینیت، و وه‌ک به‌رسقه‌مک بو فان بریارین ئیرانی، حکومه‌تا به‌رمینی رابو ب دهرکرنا هه‌ندک یاسایین تایبته ب بابه‌تی ره‌گه‌ز نامه و خاوه‌نداریه‌تی قه‌ ل 8 ئادارا 1937، و یین ژ هه‌میان گرنگر ئه‌و بو ئه‌وا گریدای ب ژێسته‌اندنا ره‌گه‌ز نامه قه‌ (اسقاط الجنسیه) ژ ئه‌و که‌ستین دوو ره‌گه‌ز نامه هه‌مین، و ئارمانج ژ قی بریار هه‌ولایین به‌رمینی بون ئه‌وین ره‌گه‌ز نامه ئیرانی ژ هه‌مین، هه‌روه‌سا یی بارکرنا هه‌می هه‌ولایین بیانی ژ مافی خاوه‌نداریه‌تی خاوه‌ره‌ران ل به‌رمینی(الریبعی، 2012، ص47).

سیاسه‌تا ئیرانی به‌رمین به‌رمینی، ل سه‌ر ده‌می رزا شاهی په‌له‌وی، ببو کوسه‌په‌کا سه‌ره‌کی د پێشه‌چه‌ونا په‌یوه‌ندیین و ئی دگهل به‌ریتانیا، و هه‌تا ببو ئه‌گه‌ری تیکچه‌ونا په‌یوه‌ندیین و ئی دگهل شانه‌نشینا عه‌رمی یا سه‌عویدی ژ، ئه‌وا لسه‌لا 1932 ئی هاتیه‌ دامه‌زراندن، ئه‌وژی ژ به‌ر هه‌لوپه‌ستی سه‌عویدی یی نه‌رازی لسه‌ر داخوازیین ئیرانی د که‌نداقی عه‌رمی دا(کی نوش، 2017، ص25-34)، چونکی حکومه‌تا سه‌عویدی خو د دانا مه‌زن و پشته‌فانا هه‌می مه‌رگه‌هین عه‌رمی یین به‌جویک ل که‌نداقی، و په‌یوه‌ندیین و ئی دگهل شینخین ده‌قهری د میژووی بوون، و ژ به‌ر قی چه‌ندئ رزا شاه یی نه‌چار بو خو نیزیکی سه‌عویدی بکه‌ت و باشترین په‌یوه‌ندیان دگهل گریده‌ت(قاسم، 2002، ص134)، و ب قی چه‌ندئ ئیران ده‌ستیه‌داری داخوازیین خو بو لسه‌ر به‌رمینی هه‌تا ده‌ستیه‌کرنا جه‌نگی جیهانی یی دووی و لادانا شاهی لسه‌ر ده‌سته‌هه‌لاتی ل ئه‌یلول 1941 ئ، و د قی ماوه‌ی دا ئیرانی بتنی نه‌رازیبوونا خو لسه‌ر توپیارانکرنا توپخانه‌ نیالی لسه‌ر به‌رمینی لسه‌لا 1940 ئ دیارکر، کو ئه‌قه‌ ژ پشکه‌ک بو ژ رویدانین جه‌نگی جیهانی یی دووی(قاسم، 2002، ص245؛ خلف العبدی، 1976، ص172).

داخوازیین ئیرانی ل هه‌مبه‌ر هه‌ر سی گریتین عه‌رمی:-

د سالیین بیستان دا ژ سه‌دی بوری ئاستی داخوازیین ئیرانی ل هه‌مبه‌ر گریتین (أبو موسی) و (طنب الکبری) و (طنب الصغری) ب مه‌رما کونتروله‌کرنا مه‌ناجمین (أوکسید الحدید الأحمر) بلند تر لی هاتن و بتاییه‌تی ژ ی ل هه‌مبه‌ر گریتا (أبو موسی)(العیدروس، 2002، ص23). و حکومه‌تا به‌ریتانیا بریکا وه‌زیری خو یی راسپاردی ل ته‌هرانی به‌ردموام فشار لسه‌ر حکومه‌تا ئیرانی دکر، داکو ده‌ست ژ هه‌لوپه‌ست و گه‌فین خو ژبو داگیرکرنا ئه‌قان گریتان به‌رده‌ت. هه‌روه‌سا وه‌زیری به‌ریتانی داخواز ژ حکومه‌تا ئیرانی کر کو راگه‌هاندنا ریه‌به‌ری گشتی گومرکی ل (بوشه‌هر) ئه‌وا ل گولانا 1926 ئ دهرباره‌ی و ئی به‌کی کو گریتا (أبو موسی) بکه‌فته‌ لژی سه‌رومه‌ریا ئیرانی راگه‌هاندی، به‌ئته راکیشان(الأظمی، 2003، ص39).

رویدانین ب هه‌قچوونی دنایه‌را عه‌رمین که‌ناری عومانی و ئیرانیان دا ب درێژاهیا سالا 1928 ئ دووباره‌ بوون، و رویدانا سه‌تمه‌لێکرن و ده‌سته‌سه‌رکرنا گه‌میا (جالوت) یا عه‌رمی یا ئیک ژ خه‌لکی دوه‌ی ژ گرنگترین و مه‌ترسیتین رویدان ده‌ئته‌ هژمارتن، و قی رویدانی کارتیکن ل په‌یوه‌ندیین ئیرانی ب که‌ناری عومانی قه‌ کر(شاکر، 2003، ص637). ل 20 تیرمه‌ها 1928 ده‌سته‌هه‌لاتین گومرکین ئیرانی ده‌ست ب سه‌ر گه‌میه‌کا باز رگانیا به‌جویک دا گرت لده‌می دریکا خودا ژ دوه‌ی به‌ره‌ف گریتا (أبو موسی) قه‌ دچوو، و ببو ئه‌گه‌ری دلنه‌رمه‌تیا خه‌لکی دوه‌ی و داخوازکرن ب هه‌مان شویه به‌رسقا وان بده‌ن لی نوینهری به‌ریتانی ل شاریه‌قه‌ ئه‌و رازیکن کو لدویف وان په‌یمانین دنایه‌را وان و به‌ریتانیا دا هاتینه‌ مورکرن پشتبه‌ستنی لسه‌ر هاریکاریا به‌ریتانیا بکه‌ن، و ب هاریکاریا حکومه‌تا به‌ریتانیا ئه‌ف گه‌میه‌ ب نه‌فه‌رین و ئی قه‌ هاته‌ نازادکر(العانی، 1997، ص30-31).

حکومه‌تا ئیرانی ئه‌ف چه‌نده‌ بخو ب درفه‌ت زانی داکو گوتنن خو دهرباره‌ی گریتا (أبو موسی) نوی که‌ته‌قه‌، ژ به‌ر قی چه‌ندئ حکومه‌تا به‌ریتانیا یاداشتنامه‌ک ئاراسته‌ی حکومه‌تا ئیرانی کر و تیدا ئه‌ف چه‌نده‌ هاتیه‌: "کو حکومه‌تا به‌ریتانی ئیدی ته‌مه‌ولا چ گوتنن حکومه‌تا ئیرانی دهرباره‌ی گریتا أبو موسی ناکه‌ت، ئه‌وا کو میژوویا سه‌رومه‌ریا قه‌واسمان لسه‌ر دگه‌هینه‌ پتر ژ دوو سه‌د سالان و حکومه‌تا به‌ریتانی چ پیزانین لسه‌ر و ئی چه‌ندئ نینن کو ئیرانی به‌لگه‌نامه‌ک لسه‌ر گوتنن خو بو قی ئه‌ردی هه‌بیته‌" (العانی، 1997، ص30-31).

وه‌سا دیاره‌ ئیرانی ب شیه‌وه‌کی وسه‌ سه‌ره‌ده‌ری دکر کو ب گونجیه‌ت دگهل سیاسه‌تا و ئی یا جیگیرکرئ و موکمرنی ل ده‌قهره‌ که‌نداقی، و سه‌بارته‌ هوز و مه‌شه‌هین عه‌رمی ژ ئه‌وان شیانین به‌رگریکرئ نه‌بوون، نه‌ ژ به‌ر کو ئه‌وان چ هیزین له‌شکه‌ری نه‌بوون، به‌لکو ژ به‌ر گریدانا وان ب به‌ریتانیا قه‌ بریکا ئه‌و په‌یمانین دنایه‌را وان دا هاتینه‌ مورکرن، کو ریکێ ناده‌نی راسته‌وخو سه‌ره‌ده‌ری دگهل حکومه‌تین بیانی بکه‌ن، و د هه‌ردو دوخان دا یا پیدقی بو مه‌شه‌هین عه‌رمی پشتبه‌ستنی لسه‌ر پالېشتیا حکومه‌تا به‌ریتانیا بکه‌ن(سعید، 1976، ص16).

و سه‌بارت ئه‌و گریتین د که‌فته‌ باشووری که‌نداقی عه‌رمی، ئه‌وین ئیرانی داخوازا خاوه‌نداریه‌تی وان دکر، لسه‌لا 1929 ئ دانوستاندین درێژ دنایه‌را ئیرانی و به‌ریتانیا ب مه‌رما

(رأس الخيمة) کۆ ئه گزیرتین کیشه لسه بفرشته ئیرانی(سعید، 1976، ص21).

سالین سیهان سیمایی سه هشکیا حکومتا ئیرانی و رژدیونا وئ ب داخوازکرنا گزیرتین (أبو موسی و طنب الکبری و طنب الصغری) بیهه یا دیار بو، و ل چریا ئیکئی یا 1934 ئ بالیوزئ ئیرانی ل لهندن و مزارتا دمرقیا بمریتانیا ناگدار کر کو حکومتا ئیرانی گزیرتین (طنب) و (أبو موسی) ب دهقمرین ئیرانی د هژمیریت، و لدویماهییا کانونا دووئ 1935 ئ حکومتا ئیرانی جارهما دیتر نمرازییونا خو لسه ئیمزاکرنا شیخی شاریقه دگمل کۆمپانیها بمریتانی ژبو دهریختتا (أوکسید الأحمر) ل گزیرتا (أبو موسی) دیارکر(النجار، 1977، ص68؛ شاکر، 2003، ص702). و حکومتا ئیرانی دانا قئ نیمتیا ئ ب سه پینچی دا دیارکر همتا کو بریارین دویمایی بیهه دمرکر سبارت سهرومری لسه قئ گزیرتی، ههرومسا نمرازییونا فهرمی بو حکومتا بمریتانیا هنارت و داخوازا هملوهشاندا قئ نیمتیا ئ کر، لی حکومتا بمریتانیا ئەف نمرازییونه ب پشتگو هه هاقیت، و گو ه نهدا قئ پرسئ. و دیاره کو داخوازی ئیرانی ژبو سهرومری لسه گزیرتا (أبو موسی) نه ب وئ کهلهرقیا بهری بو، ژبهه کو نهو یا به رههف بو دهستان ژئ بهر دهت بهرامبه ب دهستقهنینا گزیرتین (طنب)(سعید، 1976، ص24-25). و پشتی سالا 1935 ئ داخوازی ئیرانی لسه هه سئ گزیرتان بهرهف هیمینی فه چوون، نهخاسمه پشتی زانی کو هملویستی بمریتانیا یئ راست و قهره و فان گزیرتان ب دهست ئیرانی فه بهر نهادهت، بو زانین هملویستی بمریتانیا ژ پرسا گزیرتا یئ گزیدای بو ب بهرژ موندین وئ یین سیاسی و ئابووری فه ل کهندافی عهرمی(الجشعمی، 2016، ص246). و ب قئ شیوهی بمریتانیا بهر هنگاری ههمی داخوازی ئیرانی بوو ل کهندافی هندی پهیمندی ب بهرژ موندین وئ یین ئابووری و سیاسی فه هه ل دهقمرئ (العانی، 1997، ص33).

و ژبه لاوازی هملویستی ئیرانی و بههانهیین وئ بهرامبه رژدیونا بمریتانیا، حکومتا ئیرانی ئیدی گهلهک باسی هه سئ گزیرتیت عهرمی نهدرکت بئتی لسا 1938 ئ نهییت، نهوژی دهمی ئیرانی داخوازی ژبو دانانا منارهکا دیتر ل گزیرتا (طنب الکبری) پینشکیشکری، و پشتی هینگئ گوتن و داخوازی ئیرانی لههمبهری فان گزیرتان ژ نهگهرئ پهیدابونا جهنگئ جیهانی یئ دووئ هاتنه راوستاندن(شاکر، 2003، 712).

هه چهوا بیت دۆزا داخوازی ئیرانی یین بهردهوام لههمبهری هه سئ گزیرتین عهرمی ل کهندافی، ئیک ژ خالین ناکوکی بو دناقیهرا لایهئ عهرمی و حکومتا ئیرانی دا، و مهسا دیاره ئه کاودانی نالهبار یئ دهقمره کهنارئ روژئافین کهندافی ژ لایئ ئابووری و سیاسی و جفاکی فه، و گریدانا مهشیهخین وئ ب دهستهه لانداریا بمریتانیا فه، نهگهرئ هاندنا لایهئ ئیرانی بو کو بهردهوام داخوازا فان گزیرتان بکمت(الجشعمی، 2016، ص252).

و بهرامبه قئ به لانساه پهیموندین دناقیهرا بمریتانیا و ئیرانی دا، ههجوونا کهسایهتیهکی ئیرانی یئ به هیز و شیانین بهرفره هکرنا دهستهه لاتی و کونترۆلکرنا دهقمرئ ههین، کو رزا شاهی په هلهوی یه، نهوژی ب ریکا ساخرنا ههستی

ئیمزاکرنا پهیمانهکی دهبارهی کهندافی هاتنهکر، و ژ نهجامی وان دنوستاندن دناقیهرا ههردو ئالیان دا هاتینه نهجام دان گزیرتا (صیری) ب گزیرتهکا ئیرانی بهینه هژمارتن و گزیرتا (أبو موسی) و (طنب الصغری) و (طنب الکبری) بو عهرمیان بهینه هژمارتن، لی نهفان دانوستاندن سهرنگرتن ژ نهگهرئ رژدیونا حکومتا ئیرانی لسه هندی کو دقیت گزیرتین (طنب الصغری) و (طنب الکبری) بو وئ بزفرن بهرامبه دهست بهردانا وئ ژ گزیرتا (أبو موسی) ی(ولدانی، 1374، ص184؛ شاکر، 2003، ص657)، و لدهمی تههران د گوتگوتکین خو دا بسهر نهکفتی، وهزیرئ کوچکا شاهئ ئیرانی عبدالحسین تهیمور تاش پینشیار کر کو ههقهسهکا کرئیکرنئ ژ حاکمی (رأس الخيمة) وهرگیت و بریکا وئ گریهستی گزیرتین (طنب الصغری) و (طنب الکبری) بو ئیرانی بکرئ بکمت، و بمریتانیا ژئ پشتهقنیا خو بو قئ پینشیارئ دیارکر، بهلکو ب رولی نافیزقانیئ ژئ د قئ کیشئ دا رابوو، و ل گولانا 1930 ئ نوینهری بمریتانی ل کهندافی دگمل حاکمی (رأس الخيمة) کومبوو ب مرمما هندی کو وی رازی بکمت لسه وئ یهکی کو ههردو گزیرتین (طنب الصغری) و (طنب الکبری) بو مائ پینچی سالان ب کرئ ب دهته ئیرانی، لی حاکم لسه قئ چهندی رازی نهوو، لی دگمل قئ چهندی ژئ حکومتا ئیرانی ب چهندن پیکولین دیتر ژبو کرئیکرنا فان ههردو گزیرتان ل هاقینا 1933 ئ رابوو، لی چ ژ فان پیکولان سههرنگرتن(النجار، 1977، ص66؛ العانی، 1997، ص31-32).

د نهقا بوری دا خویا دبیت کو دۆزا داخوازی ئیرانی ب فان گزیرتان ئیک ژ ناریشین ئالوز یین بوینه ناستهنگ د ریکا دانوستاندن دناقیهرا ئیرانی و بمریتانیا دا د هینه هژمارتن، و پشتی بمریتانیا چهندن چارهسهری و نهلمرناتیف پینشکیشی حاکمین (شارقه و رأس الخيمة) کرین و ژ لایئ وان فه هاتینه رهدرکر، گههسته وئ باوهرئ کو چارهسهریا ئیکانه ژبو تبهگههشتئ دگمل تههرانی نهوه کو حکومتا ئیرانی دهست ژ داخوازی ئیرانی فان لههمبهری فان گزیرتان بهر دهت و مکو مهرجک داکو بگههینه ریکههفتنهکا تهفاف دگمل لهندن، و د ههمان دم دا بمریتانیا ب پیدقی زانی بهرگری ژ فان گزیرتان بکمت و و نهکمت ژ لایئ ئیرانی فه بهینه داگیرکر و نهگهر خواسته هندی هیزئ ژئ بکاربینیت لدهمی رویدانین ئیرانی لسه فان گزیرتان دووباره دبن(الأظمی، 2003، ص73).

خواستهکین بمریتانیا ژبو چارهسهرکرنا بابمئ گزیرتان یا گزیدای بوو ب پرسا ناکوکیا دگمل حکومتا ئیرانی هه لدر بابمئ داهاتیین پهترولی یین ئیرانی، نانکو پشتگیریا بمریتانیا بو ئیرانی ژ بهر هندی بوو، داکو ژ لایهکی فه دهستهه لات و بهرژ موندین خو ل ئیرانی ژ دهست نهدهت، و ژ لایهکی دیتر فه ل وئ باوهرئ بوو کو رابوونا وئ ب رولی نافیزقانیئ دئ بیت هاریکار بو مانا دهستهه لاتا وئ ل دهقمره کهندافی و هوسان ههردو لایهان ژ دهست نهدهت(العانی، 1997، ص32). مهسا دیاره پیدقیئ سیاسهتا بمریتانیا و نهکر بگههینه چارهسهریکا ئاشکرا بو قئ کیشئ، و لسالین سیهان ژ سهدی بوری بمریتانیا دانپندان ب گرنگیا ئیرانی کر، و ژبو رازیکرنا حاکمین (شارقه و رأس الخيمة) نه یا به رههف بو بگههینه ریکههفتنهکا نوی یا نهنگلو - ئیرانی، لی بمریتانیا هزر د چارهکرنا قئ کیشئ دا کر نهوژی ب ریکا رازیکرنا حاکمی

- حکومەتا بەریتانیا خۆ لیبەرامبەر دوو ریکا دیت، یان دئ دەرفەتی دتمە ئیرانی کو زال بیت لاسەر دەقەرا کەنداقی و رۆلی وئ کیمبیتن، یان ژێ دەرفەتی نەدمتی و بەریتانیا دەستەلاندەر بیت، و ئەقە ئارمانجا وئ یا ئیکتی بوو.

- سیاسەتا ئیرانی و داخوایین وئ بێن بەردەوام ل کەنداقی، ئیک ژکیشین ئالوز بوو کو پەموەندیین ئیرانی - کەنداقی تیکدانیه.

## 1.5. لیستا ژێدەرەن

### 1.5.1. پەرتوک:-

#### أ- ب ژمانی عەرەبی:-

أبو مغلي، محمد وصفي (الدكتور)، (1985)، إيران: دراسة عامة، منشورات مركز دراسات الخليج العربي، جامعة البصرة.

أحمد، كمال مظهر (الدكتور)، (1985)، دراسات في تاريخ إيران الحديث والمعاصر، بغداد.

الأعظمي، وليد حمدي (الدكتور)، (2003)، النزاع بين دولة الإمارات العربية وإيران حول جزر "أبو موسى وطنب الكبرى والصغرى" في الوثائق البريطانية (1764 - 1971)، الطبعة الثانية، لندن.

الجشمي، نواف وبدان سلمان، (2016)، العلاقات الخليجية - الإيرانية في الفترة من 1923 - 1979م، لندن.

الربيعي، محمد هاشم خويطر (الدكتور)، (2012)، التنافس الإيراني - السعودي على الخليج العربي دراسة تاريخية سياسية 1922 - 1988، بيروت.

رمضاني، ر. ك.، (1984)، الخليج العربي ومضيق هرمز، ترجمة: عيد صاحب الشيخ، مركز دراسات الخليج العربي، جامعة البصرة.

الزياني، أمل إبراهيم، (1977)، البحرين بين الاستقلال السياسي والانطلاق الدولي، الطبعة الثانية، القاهرة.

سنان، محمود بهجت، (1963)، البحرين درة الخليج العربي، بغداد.

صبحي، أحمد محمود، (1962)، البحرين ودعوى إيران، تقديم ومراجعة: د. محمود علي الداود، الاسكندرية.

عبدالرحمن، محمد كامل محمد، (1988)، سياسة إيران الخارجية في عهد رضا شاه 1921 - 1926، مراجعة: د. كمال مظهر أحمد، مركز الدراسات الإيرانية، جامعة البصرة.

العبيدي، إبراهيم خلف، (1976)، الحركة الوطنية في البحرين 1914 - 1971، بغداد.

\_\_\_\_\_، (1981)، التحدي الإيراني لمنطقة الخليج العربي، بغداد.

العبيدي، خضير نعمان، (1959)، البحرين من إمارات الخليج العربي، بغداد. العلي، صالح محمد صالح (الدكتور)، (1984)، التاريخ السياسي لعلاقات إيران بشركي الجزيرة العربية في عهد رضا شاه بهلوي 1925 - 1941، مركز دراسات الخليج العربي، جامعة البصرة.

العبدروس، محمد حسن، (2002)، رضا خان و الجزر العربية (1921 - 1941)، الجزء الثاني، دبي.

الفيل، محمد رشيد، (1974)، الأهمية الإستراتيجية لمنطقة الخليج العربي، الكويت.

قاسم، جمال زكريا (الدكتور)، (2002)، تاريخ الخليج العربي الحديث والمعاصر، المجلد الثالث، الأوضاع الداخلية في إمارات الخليج العربية و علاقات الجوار 1914 - 1945، القاهرة.

كلي، جون ب.، (د.ت)، بريطانيا و الخليج (1795 - 1870)، الجزء الأول، ترجمة: محمد أمين عبدالله، سلطنة عمان.

كي نوش، بنفشه، (2017)، العلاقات السعودية - الإيرانية منذ بدايات القرن العشرين حتى اليوم، ترجمة: إيتسام بن خضراء، بيروت.

متولي، محمد، (1981)، حوض الخليج العربي الأوضاع السياسية و الاقتصادية، القاهرة.

محمد أمين، عبدالأمير، (1966)، القوى البحرية في الخليج العربي في القرن الثامن عشر، بغداد.

نەتمەهەیی یی فارسی و ئافاكرنا ئیمبراتوریه تهكا نوی وهکی ئیمبراتوریه تین ئیرانی بێن کەف، و بەرئیک کەفتنا قان بەرژموندیان بو ئهگەرئ زیدهبونا ناکوکیان د پەموەندیین دنایهرا بەریتانیا و ئیرانی دا، ب درێژاها ماوئ حوکومرا نیا رزا شاهێ پەهلوی، و ژ بەر قئ چەندئ شاهێ ئیرانی هەمی ریک د گرتته بەر ژبو ب جهئنانا ئارمانجین خۆ ل کەنداقی، لئ ئه نەشیا هەمیان ب جهیبنیت، بتئ ریکا کوچکرئ نەبیت ب ئارمانجا گوهورینا دیموگرافیا هندەک دەقەزین کەنداقی د بەرژموندیا رەگەزئ فارسی دا کو ل پاشەرۆژئ بشیت ئهوان دەقەران کونترۆل بکەت (الفتلاوي، 2017، ص8). و هەژئ گوئئ یه کو دیاردا کوچکرنا ئیرانیان بەرە کەنداقی بەرەف زیدهبونئ دچووب تاییهت ژئ پشئتی قەدیتنا (اکتشاف) پەتروئ ل کەنداقی لاسالا 1932 ئ، و بقئ چەندئ کریکارین ئیرانی بونه شەنگستئ سەرەکی یی کومپانیین پەتروئ بێن بیانی ل کەنداقی، ژ بەر کو شارەزاییا وان د قئ بیاقی دا پتر بو ژ یا کریکارین عەرەب (الندوي، 1990، ص50). و زیدەباری ئەقئ چەندئ قورخکرنا بازەرگانی دەرفە ژلای حوکومەتا رزا شاهێ پەهلوی قە بو ئهگەر کو پێلین کوچکرنا ئیرانیان ژ کەنارئ ئیرانی بەرەف کەنارئ عەرەبی یی کەنداقی زیدەتر لیبین (الجشمي، 2016، ص263).

ژ ئەقا بوری دیاردبیت کو بابەتی کوچکرنا ئیرانیان بەرەف کەنداقی عەرەبی رەهەندیین خو بێن سیاسی ژئ هەبوون، و ئەقان کوچەرا کاریگەری لاسەر کومەلگەهین عەرەبی کریوو، نەخاسە کو ژمارا وان سال بو سالی بەرەف زیدهبونئ دچوو.

### 1.4. دویمایهک:-

پشئتی قەکۆلین لاسەر بابەتی سیاسەتا ئیرانی بەرامبەر کەنداقی عەرەبی لاسەر دەمئ رزا شاهێ پەهلوی هاتیه ئەنجام دان، قەکۆلین گەهشته هندەک ئەنجامین گرنگ ژ وانا:

- هەر ژ کەفندا گزیرتین کەنداقی گرنگیهکا مەزن بو ئیرانی هەبوو، و بتاییهت بەحرەین، ئەوا د قوناغین جودا لژیر دەستەلەتا وان بنەمالان بوو ئەوین دەستەلەت ل ئیرانی دکر، ژ بەر وئ چەندئ ژئ رزا شاهێ پەهلوی لاسەر هەمان ریبازئ چوو.

- هندەک ئهگەرین میژوویی و جوگرافی و ئابووری و سیاسی و لەشکەری حوکومەتین ئیرانی بێن لدویف ئیک پالایه کو گرنگی یی ب دەقەرا کەنداقی عەرەبی بدەن هەر ژ کەف د و تاسەر دەمی نوکە.

- سیاسەتا ئیرانی ل کەنداقی لاسەر دەمئ رزا شاهێ پەهلوی ب دوو سالوختان یا دیار بوو ئەوژئ بهێزکرنا هیزا دەریایی یا ئیرانی و داخازکرنا بەحرەینی و هەر سئ گزیرتین عەرەبی (أبوموسی، طنب الكبرى، طنب الصغرى).

- سیاسەتا ئیرانی لەهەمبەر کەنداقی عەرەبی، د ماوئ رزا شاهێ پەهلوی، هندەک جارا یا توند بوو و هندەک جاران یا لێهەهاتن بوو، ژ ئهگەرئ چاقدانا ئیرانی بو بەرژموندیین خۆ بێن هەمشک ل گەل بەریتانیا، و ئیرانی دزانی هیز و کارتیکرنا سیاسەتا بەریتانیا ل دەقەرا کەنداقی و ئیرانی ژئ چەندە.

- لەهەر دەمی ئیرانی زانییا کو هەلوێستئ بەریتانیا نەیی توندە بەرامبەر داخوایین وئ ئهوا پتر داخوایا کەت، و بەرۆقازی دروستە.



Lesser Tunbs A Thesis Submitted For The Award of The Degree of Doctor of Philosophy in Law, School of Law, University of Glasgow, 1998, PP.36 - 44

7. نەف کودەتایە ژلایێ سیاسی قە سەید ضیاء الدین طباطبائی (1888 - 1969) سەرکردایەتی و ئ دکر، و سەر هەنگ رزا خانێ مازندەراڤی (1876 - 1944) سەرکردایەتی و ئ یا لەشکەرێ دکر، و وەک نیکمەین کودەتایا لەشکەرێ ل ئیرانی و رۆژەلاتا ناڤین دەیتە هژمارتن. بۆ زیدمتر بنێره: د. کمال مظهر أحمد، دراسات في تاريخ إيران الحديث والمعاصر، بغداد، 1985، ص 127 - 140.

8. نەف پیمانە بـ(المانعة الأدبية) دەهاتتە ب ناڤکرن، (مانعة) چونکی گریڤانا هەر ریککەفتنەکی ژلایێ مەشیمەخێن کەندافی قە دگەل هەر لایەکی دی بێی ناگەهاری و رازیبونا بەریتانی یا قەدەمکری بوو، و (أبدية) چونکی نە دگریڤای بوون ب دەمەکن دەستنیشان کری قە. بۆ پتر پیزانیان بنێره:

9. Hurewitz J. C., Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record 1914 - 1956, New York, 1972, PP. 149 - 150.

ژلایێ باشووری قە کەندافی بەحرینی یە، و کەنارێ رۆژەلات یێ سعودیی دکهفیتە رۆژناڤایی وئ. بۆ پتر بنێره: محمود بهجت سنان، البحرين درة الخليج العربي، بغداد، 1963، ص 365؛ أمل إبراهيم الزباني، البحرين بين الاستقلال السياسي والانطلاق الدولي، الطبعة الثانية، القاهرة، 1977، ص 9.

5. (طنب الكبرى و طنب الصغرى و أبو موسى) سێ گزیرتێ بچوێکن دکهفنه دەقەرا کەندافی عەرمی دنایەرا کەنارێ (المتصالح) و گزیرتا (قەشم) یا ئیرانی دا، و درێژایا گزیرتا طنب الصغرى دکهفنه مەلەکی و پانیای وئ سێ چاریکێن میلی نە و چ کەس لێ ناڤیت و ناڤا قەخوارنێ ژ لێ نینە. و دکهفنه دیراتی هەشت میلان ل رۆژناڤایی گزیرتا طنب الكبرى ئەوا دکهفنه دیراتی هەفە میلان ژ باشووری رۆژناڤایی گزیرتا قەشم یا ئیرانی ئەوا کو چل و شەش میلان ژ باکووری رۆژەلاتێ نیزیکنترین خال ژ کەنارێ عەرمی یا دوبر. بۆ پتر پیزانیان بنێره: د. ولید حمدي الأعظمي، النزاع بين دولة الإمارات العربية و إيران حول جزر "أبو موسى و طنب الكبرى و الصغرى" في الوثائق البريطانية (1764 - 1971)، الطبعة الثانية، لندن، 2003، ص 23 و ما بعدھا؛

6. Yousif Ebraheem Ahmed Al-Naqbi, The Sovereignty Dispute Over The Golf Islands Abu Musa, Greater and

### السياسة الإيرانية تجاه الخليج العربي في عهد رضا شاه بهلوي

1941 - 1926

#### الخلاصة:-

تأتي أهمية البحث في هذا الموضوع الذي يتناول (السياسة الإيرانية تجاه الخليج العربي في عهد رضا شاه بهلوي 1926 - 1941)، من خلال أهمية الخليج العربي الجيوستراتيجية في ميزان الصراع و المنافسة الدولية في الماضي والحاضر، و ذلك لعدة اعتبارات أهمها العامل الجغرافي الذي أعطى لها أهمية سيمما و أنها تقع ضمن منطقة الشرق الأوسط، و كذلك الإمكانات الاقتصادية الهائلة التي تمتلكها، حيث تعد منطقة الخليج العربي من أهم مصادر النفط في العالم. نظرا لكون إيران قوة إقليمية رئيسية في منطقة الشرق الأوسط بصورة عامة و الخليج العربي بصورة خاصة، و بفضل قدراتها الاقتصادية والعسكرية و البشرية الكبيرة، فقد نجحت في أن تمارس أدوار متباينة في الخليج، لاسيما في الفترة من 1926 و حتى عام 1941، و هي الفترة التي بدأت معها مرحلة جديدة من العلاقات بين الدول و الإمارات و المشيخات العربية المطلة على الخليج و إيران بعد تولي رضا شاه بهلوي دفة الحكم فيها، و التي تميزت بارتباط إيران مع الخليج العربي بروابط تاريخية و علاقات جوار، متدهورة أحيانا و طبيعية أحيانا أخرى. إنطلاقاً من أهمية البحث فإن هدفه يتمحور حول: رسم صورة دقيقة و واقعية للسياسة الإيرانية تجاه الخليج العربي في تلك الفترة التاريخية، و التي حاولت فيها إيران أن تلعب دوراً إقليمياً لتحقيق المكاسب السياسية و الاقتصادية فيها. و كذلك الرغبة في جعل البحث كأحد المصادر المتواضعة التي تتناول هذه الحقبة التاريخية، و معرفة نتائجها على كافة اللصعد السياسية و الاقتصادية، لندرة الأبحاث في هذا المجال في جامعات كردستان.

الكلمات الدالة: إيران، الخليج العربي، رضا شاه بهلوي، البحرين، الجزر العربية الثلاث.

### IRANIAN POLICY TOWARD THE ARABIAN GULF DURING THE REIGN OF REZA SHAH PAHLAVI

1926 - 1941

#### ABSTRACT:

The significance of this research lies in its examination of Iranian policy toward the Arabian Gulf during the reign of Reza Shah Pahlavi (1926 - 1941). The strategic geopolitical importance of the Arabian Gulf, both historically and in contemporary times, is rooted in several factor. Among them is the geographic location within the broader Middle East, alongwith its vast economic potential, particularly as one of the world's most important oil-producing regions. As a major regional power in the Middle East and specifically in the Arabian Gulf Iran has, by virtue of its considerable economic, military, and demographic capabilities, played varying roles in the Gulf region. This was especially evident during the period from 1926 to 1941, which marked the beginning of a new phase in Iran's relations with the Arab states, Emirates, and sheikhdoms bordering the Gulf, following Reza Shah Pahlavi's ascension to power. This era was characterized by a complex interplay of historical ties and geographical proximity, with Iran's relations with the Gulf states alternating between periods of tension and relative normalcy. Given the importance of this subject, the research aims to provide an accurate and realistic portrayal of Iranian policy toward the Arabian Gulf during this historical period. It highlights Iran's efforts to assert a regional role in pursuit of political and economic gains. Additionally, the study seeks to serve as a modest academic contribution to a relatively underexplored area of historical inquiry, particularly within universities in the Kurdistan Region, and to shed light on the political and economic consequences of Iranian policies during this era.

**KEYWORDS:** Iran, Arabian Gulf, Reza Shah Pahlavi, Bahrain, Three Disputed Islands.